

บทปริทัศน์

ศาสตราจารย์พ่อบุณการคำแห่ง แม้จะมีข้อความสั้น ๆ เพียง 124 บรรทัดเท่านั้นแต่ได้ประจักษ์เรื่องราวที่เป็นสารประโยชน์ไว้มาก ทำให้ทราบเรื่องราวต่าง ๆ ในยุคสุโขทัยสมัยพ่อบุณการคำแห่งได้เป็นอย่างดี ศาสตราจารย์เหล่านั้นจึงเปรียบเสมือนตู้คัมภีร์ที่อำนวยประโยชน์ทางวิชาการหลายสาขา ไม่ว่าจะเป็นด้านวรรณคดี อักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ การเศรษฐกิจ สังคม การพระพุทธศาสนา จารีตประเพณี กฎหมายและอื่น ๆ อีกหลายอย่าง สุกแต่จะมองในแง่ไหน ก็ให้เห็นว่าเป็นประโยชน์ในแง่ นั้น ๆ ได้ทุกทาง เช่น

ในทางวรรณคดี ศาสตราจารย์เหล่านั้นนับได้ว่าเป็นวรรณกรรมสำคัญเรื่องแรกของไทยเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว ส่วนภาษาไทยแท้ ถ้อยคำประโยค ข้อความกะทัดรัดชัดเจนมีความไพเราะลึกซึ้งและซาบซึ้งตรึงใจ ก่อให้เกิดจินตนาการได้หลายอย่าง ยิ่งอ่านยิ่งเพลินและเกิดความรู้สึกจับใจ อย่างที่ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช กล่าวไว้ว่า “ตลอดระยะเวลา 700 ปี มาแล้ว ตั้งแต่ใช้อักษรไทยกันมา ข้าพเจ้ายังไม่เคยอ่านภาษาไทยที่ไหน ไพเราะจับใจและซึ้งน้ำตาเท่าข้อความในศาสตราจารย์พ่อบุณการคำแห่งคือนี้ คือที่จารึกไว้ในบรรทัดที่ 18-19 ว่า “เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่” ข้อความเพียงเท่านั้นนอกจากจะไพเราะก่อให้เกิดความรู้สึกภูมิใจแล้ว ยังเป็นข้อความกล่าวทั่วถึงเศรษฐกิจของบ้านเมือง ตลอดจนระบบภาษี อันมีหลักการภาษีประชาธิปไตยของอังกฤษ” (ประชุมปาฐกถา และคำอภิปราย ของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช หน้า 594) หรืออย่างข้อความตอนต้นว่า “พ่อกูชื่อศรีอินทราทิตย์ แม่กูชื่อนางเสือง พี่กูชื่อบานเมือง กูพี่น้องท้องเดียวห้าคนผู้ชายสาม ผู้หญิงสอง พี่เฒ่าผู้เฒ่า ทายจากเผือกเคี่ยมแต่ยังเล็ก” หากพิจารณาโดยทั่ววันก็จะเห็นว่า เป็นข้อความกะทัดรัดชัดเจน ไพเราะจับใจ ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในภาษาของเราเป็นอย่างยิ่ง เมื่อกล่าวถึงการรบ ก็กล่าวไว้อย่างแจ่มแจ้ง ทำให้มองเห็นจากการรบเป็นภาพขึ้นในใจ โดยใช้ถ้อยคำกะทัดรัด ตรงไปตรง

มา ค้วยภาษาไทยแท้ว่า “เมื่อกูขึ้นใหญ่ได้สืบเก่าเข้าขุนสามชนเจ้าเมืองฉอมมาท่อมืองตาก
 ฝอกูไปรบขุนสามชนหัวซ้าย ขุนสามชนขับมาหัวขวา ขุนสามชนเคลื่อนเข้า ไร่ฟ้าหน้า
 ใสฝอกู หนีญญาญฟ่ายจจัน กูบ่หนี กูชี้ข้างเบกพล กูขับเข้าก่อนฝอกู กูต่อข้างตัวขุน
 สามชน ตนกูฟุ้งข้างขุนสามชน ตัวชื่อมาสเมือง แพ้ ขุนสามชนฟ่ายหนี ฝอกูจึงขึ้นชื่อ
 ชื่อพระรามคำแหงเพื่อกูฟุ้งข้างขุนสามชน” เมื่อกล่าวถึงพระจริยาวัตรและการสืบสันตติวงศ์
 ของพ่อขุนรามคำแหง ก็กล่าวไว้อย่างจับใจยิ่งว่า “เมื่อชั่วฝอกู กูบ่าเรอแก่ฝอกู กูบ่าเรอ
 แก่แม่ฝอกูได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแก่ฝอกู.....ฝอกูตาย ยังฝอกู กูพรว้าบ่าเรอแก่ฝอกู ทั้ง
 บ่าเรอแก่ฝอกูฝอกูตายจึงได้เมืองแก่กูทั้งกลม” เมื่อกล่าวถึงเรื่องราวอื่น ๆ เช่นกล่าวถึงความ
 อุดมสมบูรณ์ของเมืองสุโขทัยเป็นต้น ก็กล่าวไว้อย่างไพเราะ น่ารักนรมย์ใจและซาบซึ้งตรึง
 ใจเช่นเดียวกันเมื่อศึกษาให้เข้าใจความหมายของภาษา ให้เข้าใจรสวรรณคดีเรื่องนี้โดยตลอด
 แล้ว ก็จะเห็นว่าศิลาจารึกหลักนี้ควรได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณคดีชั้น “ยอด” เรื่องหนึ่ง
 ในคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วและมีอายุเก่าแก่ที่สุดกว่าเรื่องใดๆ ในวรรณคดีไทย

ในทางอักษรศาสตร์ หากพิจารณาโดยรอบคอบแล้วจะเห็นว่า อักษรที่พ่อขุน-
 รามคำแหง “ใส่ไว้” นี้มีลักษณะพิเศษหลายอย่าง รูปลักษณะก็แตกต่างจากอักษรจารึกใน
 หลักอื่น ๆ อักษรวิธียังมีลักษณะพิเศษ คือสระและพยัญชนะเขียนไว้ในระดับเดียวกัน ที่สำคัญ
 คือสระ อี อี้ อึ อือ อู อู มีขนาดเท่าพยัญชนะ เขียนไว้หน้าพยัญชนะที่ออกเสียง ไม่ผสม
 ข้างบนข้างล่างอย่างในปัจจุบัน สระ อี เมื่อผสมกับพยัญชนะไม่มี อี เคียงอย่างในปัจจุบัน
 เช่น “ช (ช) ” “ถ (ถ) ” เป็นต้น และสระอโนแม่ว ก กา นิยมลดรูป เช่น พ (พ่อ) ภู (ต่อ)
 เป็นต้น สระ เอีย เมื่อผสมกับพยัญชนะและไม่มีตัวสะกด มีรูปเป็น “-ยย เช่น “มียย (เมีย)
 เป็นต้นถ้ามีตัวสะกดใช้ตัว ย ตัวเดียว เช่น วง (เวียง) เป็นต้น สระ เอือ เมื่อผสมกับพยัญ-
 ชนะและไม่มีตัวสะกดมีรูปเป็น “-ออ เช่น “เสออ (เสื่อ) เป็นต้น ถ้ามีตัวสะกดลดตัว อ. เคียง
 ออก เช่น “เมอง (เมือง) เป็นต้น สระเอือ มีสองรูปคือ -เออ กับ “- รูปแรกใช้ผสมกับ
 พยัญชนะ เมื่อไม่มีตัวสะกด เช่น บ่าเรอ เป็นต้น รูปหลังใช้เมื่อมีตัวสะกด เช่น “เอง
 (เถิง) เป็นต้น อักษรพ่อขุนรามคำแหงนี้ ไม่มีไม้หันอากาศและไม้ ใต้คู้ ท่านใช้อักษรคู้
 แทนไม้หันอากาศ เช่น ขบบ (ขับ) จกก (จัก) มนน (มัน) กนน (กัน) เป็นต้น คำ ก็
 เขียนเป็น กั และ วรรณยุกต์ปรากฏอยู่เพียงสองรูป คือวรรณยุกต์เอกและวรรณยุกต์โท

อันแรกมีรูปอย่างที่ใช้อยู่ในบัดนี้ ส่วนอันหลังมีรูปเป็นกากบาท วรรณยุกต์ทั้งสองนี้เขียนไว้ข้างบนพยัญชนะอย่างในปัจจุบันมีข้อที่น่าสังเกตอย่างหนึ่ง คือคำบางคำนิยมเขียนอย่างเดียวกับคำภาษาถิ่นภาคอีสาน เช่น หนึ่ง-นึ่ง (หนึ่ง) เหล้น (เล่น) ช้ำ (ฆ่า) หนึ (นี้) เป็นต้น และมีวิธีเขียนประหัยค้อยักรอย่างเดียวกับแบบ เตี้ย (ตาตีเต๋าทาย) ทางภาคอีสาน ปรากฏอยู่คำหนึ่ง คือคำ จูง ซึ่งจะอ่านว่า จองจูง, จ่องจูง หรือ จุงจ่องก็ได้ (ดูคำอธิบายในข้อ 1.5 (9))

ในทางภาษาศาสตร์ จะเห็นได้ว่าภาษาที่จารึกไว้นั้น เป็นภาษาไทยแท้ มีภาษาขอมและภาษาบาลี-สันสกฤตปะปนอยู่บ้างเพียงไม่กี่คำ ถ้อยคำที่ใช้ก็เหมาะสมพอที จะเพิ่มจะลดแม้แต่เพียงคำหนึ่งคำใดไม่ได้ เช่นข้อความตอนต้นว่า “พ่อกูชื่อศรีอินทราทิตย์ แม่กูชื่อนางเสือง พี่กูชื่อบานเมือง” เป็นต้น จะเห็นว่าถ้อยคำที่ใช้มีลักษณะจำกัด ไม่ฟุ่มเฟือย ถ้อยคำสำนวนไพเราะโดยเฉพาะที่มีคำซ้อนคือสร้อยคำจะเห็นว่ามีความไพเราะเป็นพิเศษ เช่น ที่หนังวังช้างท้อบ้านท้อเมือง, ไค้ช้างไค้วง, ล้มตายหายกว่า, ช้ำเคิกช้ำเสือก เป็นต้น และคำที่เป็นคำซ้ำทำนองกลลลคำหน้าให้เป็นเสียง อะ เช่น ญ่าญ่า (จาก ญาญ่า) จแจ้น (จาก แจ้น แจ้น หรือ แจนแจน) เป็นต้น ข้อนี้ก็ช่วยให้เกิดความไพเราะเช่นเดียวกัน ประโยคคำพูดก็สั้น ๆ เป็นเอกรรตประโยคเป็นพื้น จึงช่วยให้ข้อความกะทัดรัดน่าฟังยิ่งขึ้น เช่นว่า “เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลาในนามีข้าว เจ้าเมืองบ่เอาจากอบในไพร่” โดยลักษณะทั่วไป คำจารึกเหล่านี้ แม้จะมีข้อความสั้น ๆ แต่กินความกว้างไกลและลึกซึ้ง ไม่มีพลความ แม้ราชาศัพท์ก็ไม่มีใช้บางคำมีเสียงเพี้ยนจากภาษาปัจจุบันไปบ้าง เช่น โสง (สอง) เวื่อน (เงิน) โยย (-อวย) สุก (-จวก) เป็นต้น เฉพาะเสียง เอือกกับเออ และออกกับโอ สมัยพ่อขุนรามคำแหง น่าจะนิยมพูดทั้งสองอย่าง เช่น ช้ำเคิก-ช้ำเสือก, นอน-โนน, ออก-โอก เป็นต้น มีข้อที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง คือภาษาในศิลาจารึกเหล่านี้ มีลักษณะคล้ายกับภาษาถิ่นภาคอีสานและภาคพายัพมาก บางคำมีใช้พูดกันอยู่ในภาษาถิ่นทราบเท่าทุกวันนี้ เช่น ผู้ญิง (ผู้หญิง) เตียมแต่ (ตั้งแต่) ตุ (เรา) เผื่อ (ช้ำ, เรา) แพ้ (ชนะ) เข้า (ข้าว) บ่ (ไม่) ช่อย (ช่วย) ลู่ทาง (สนุก, สะดวก) เพื่อน (เขา) เถิง (ถึง) เคิก (ศึก) เป็นต้น

ในทางภูมิศาสตร์ ศิลปจารึกนี้ได้กล่าวถึงพืชผลและที่ทำมาหากินตลอดจนที่อยู่อาศัยของชาวไทยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงไว้อย่างแจ่มแจ้งและชื่นชมยิ่ง เช่นกล่าวว่ “สร้างป่าหมาก ป่าพลู หัวเมืองสุโขทัยนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าลางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้.....กลางเมืองสุโขทัยนี้มีน้ำตระพัง โพงสี ไสกินดี.....ตั้งกินน้ำโขงเมื่อแล้ง, เบื้องตะวันออกเมืองสุโขทัยนี้....มีทะเลหลวงมีป่าหมากป่าพลูมีไผ่มีนา มีดินถ่าน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก มีป่าม่วง มีป่าขาม ทุ่งมดั่งแก่งแก่ง, เบื้องทิศเหนือเมืองสุโขทัยนี้ มีตลาดปสาน....มีปราสาท มีป่าหมากพร้าว มีป่าหมากกลาง มีไผ่มีนา มีดินถ่าน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก, เบื้องทิศเหนือเมืองสุโขทัยนี้....มีศรีคกงค์ มีป่าพร้าว ป่าลาง มีป่าม่วงป่าขามมีน้ำโคก มีพระขพุง” และได้กล่าวถึงอาณาเขตของกรุงสุโขทัยไว้ว่า “...เบื้อง ตะวันออก รอคสระดวงสองแคว ลุมบาจาย สกา เท้าฝั่งของ เติงเวียงจันทร์ เวียงคำเป็นที่แล้ว. เบื้อง ทิศเหนือ รอคกนที พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ฝั่งทะเลสมุทรเป็นที่แล้ว. เบื้องตะวันตก รอคเมืองจอก เมือง.....น เมืองหงสาพิศ สมุทรหาเป็นแดน. เบื้องทิศเหนือ รอคเมืองแพร์ เมืองม่าน เมืองน.....เมืองพลั่ว ฝั่งฝั่งของเมืองชะวาเป็นที่แล้ว” ซึ่งข้อความที่กล่าวไว้นี้ ช่วยให้เราได้ทราบลักษณะของภูมิศาสตร์อาชีพของประชาชน ตลอดจนอาณาเขตกรุงสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหงได้เป็นอย่างดี

ในทางประวัติศาสตร์ ศิลปจารึกเหล่านี้ช่วยให้เราได้ทราบเรื่องราวความเป็นไปในยุคสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหงหลายอย่าง เช่นประวัติราชวงศ์สุโขทัยหรือราชวงศ์พระร่วงเจ้าซึ่งจารึกเหล่านี้ได้บอกไว้อย่างแจ่มแจ้งว่า “พ่อกูชื่อศรีอินทราทิตย์ แม่กูชื่อนางเสือง พี่กูชื่อบานเมืองกูพี่น้องท้องเดียวกันคน ผู้ชายสาม ผู้หญิงสอง พี่เฝ้าผู้ย้ายตายจากเผือเตียมแต่ยังเล็ก...พ่อกูตาย ยังพี่กู กูบ่าเรอแก่พี่กูตั้งกูบ่าเรอแก่พ่อกู พี่กูตายจึงได้เมืองแก่กูทั้งกลม” ประวัติศาสตร์สงครามในสมัยนั้นก็มีกล่าวไว้ว่า “เมื่อกูขึ้นใหญ่ได้สืบแก้วเข้า ขุนสามชนเจ้าเมืองจอกมาท้อเมืองตาก พ่อกูไปรบขุนสามชนหัวซ้าย ขุนสามชนขับมาหัวขวา ขุนสามชนเคลื่อนเข้า ไพร่ฟ้าหน้าใส พ่อกู หนีญญาัยพ่ายจจ้าน กูขี่ช้างแบกพล กูขับเข้าก่อน พ่อกู กูต่อสู้ข้างซ้ายขุนสามชน คนกูพุ่งข้างขุนสามชนตัวชื่อมาสเมือง แพ้ ขุนสามชนพ่ายหนี พ่อกูจึงขึ้นชื่อกู ชื่อพระรามคำแหง เพื่อกูพุ่งข้างขุนสามชน” ประวัติการเลิกเก็บภาษีจกอบ คือภาษีผ่านค่านอันเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนไปมาค้าขายได้โดยสะดวก ก็มี

กล่าวไว้ว่า “เจ้าเมืองบ่เอาจากอบในไพร่ ลูท่างเพื่อนจูงจ่องวัวไปค้าขี้ม้าไปขาย ใครจักใคร่
ค้าช้าง ค้า ใครจักใคร่ค้าม้า ค้า ใครจักใคร่ค้าเงือนค้ำทอง ค้า” ข้อนี้จึงนับได้ว่า กรุงสุโขทัย
เป็นตลาดเสรีในยุคนั้นประวัติการสร้างมณฑลศิลาบาท และการใช้พระแท่นนี้เป็นประโยชน์
ทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร ก็มีกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า “1214 ศก ปีมะโรง พ่อขุนราม-
คำแหง เจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัยนี้ ปลุกไม้ตาลได้สิบสี่เข้าจึงให้ช่างพันชะกานหิน ตั้ง
หว่างกลางไม้ตาลนี้วันเดือนคัับเดือนโถก แปดวัน วันเดือนเต็มเดือนบั้ง แปดวัน ผุ่งปู่
ครู เกร มหาเถรขึ้นนั่งเหนือชะกานหิน สุธรรรมแก่อุบายสกลผุ่งท่วยจำศีล ผิใช้วันสุทธรรรม
พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย ขึ้นนั่งเหนือชะกานหิน ให้ผุ่งท่วยลูกเจ้าลูกขุน
ผุ่งท่วยถือบ้านถือเมือง” ประวัติการสร้างเจดีย์พระมหาธาตุเมืองศรีสัชนาลัย ก็มีกล่าวไว้ว่า
“1207 ศก ปีกุน ให้ขุดเอาพระธาตุดอก ทั้งหลายเห็นกระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุได้
เดือนหกวัน จึงเอาลงฝังในกลางเมืองศรีสัชนาลัย ก่อพระเจดีย์เหนือ หกเข้าจึงแล้ว” ประ-
วัติการใส่ลายสือไทยหรือประดิษฐ์อักษรไทยของพ่อขุนรามคำแหงก็มีกล่าวไว้ว่า “เมื่อก่อน
ลายสือไทยนี้มี 1205 ศก ปีมะแม พ่อขุนรามคำแหง หาใครใจในใจ แลใส่ลายสือไทยนี้
ลายสือไทยนี้จึงมี เพื่อขุนผู้นั้นใส่ไว้” ประวัติการที่องค์พระมหากษัตริย์ทรงดำรงอยู่ในฐาน
เป็นประมุขและเป็นทั้งครูอาจารย์ของประชาชน ก็มีกล่าวไว้ว่า “พ่อขุนรามคำแหงนั้น หาเป็น
ท้าวเป็นพญาแก่ไทยทั้งหลาย หาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้บุญรู้ธรรมแท้” และ
ยังมีประวัติการอื่นๆ อีกมากซึ่งมีกล่าวไว้ในศิลาจารึกนี้

ในทางรัฐศาสตร์ หรือการปกครองแผ่นดิน หากเราพิจารณาจากข้อความใน
จารึกนี้โดยทั่วถ้วน ก็จะทำให้เห็นว่า การปกครองสมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้น เป็นการปกครอง
ระบบพ่อเมืองหรือแบบพ่อปกครองลูก ถือกษัตริย์ผู้เป็นเจ้าเมืองเป็นเสมือนพ่อ เรียกว่า
พ่อขุน ถือประหาราชฎาเป็นเสมือนลูก เรียกว่า ลูกเมือง การปกครองระบบนี้เป็นการ
ปกครองเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนโดยแท้จริง ผู้ปกครองมิได้มุ่งแสวงอำนาจบาท
ใหญ่เหนือประชาชน เพราะมีวิญญูณแห่งความเป็นพ่อ ประชาชนก็จึงมีความอบอุ่นใจและ
ไม่มีความกระต้างกระตือรือร้นต่อการปกครอง เพราะทุกคนมีวิญญูณแห่งความเป็นลูก ความ
สัมพันธ์กันและกันระหว่างพ่อเมืองกับลูกเมือง จึงเป็นเหมือนระหว่างพ่อกับลูก จึงทำให้
เกิดความรู้สึกว่าประเทศชาติเป็นครอบครัวใหญ่ ทุกคนในชาติเป็นพี่น้องกัน เมื่อลูกบ้าน
ลูกเมืองมีความเดือดร้อน พ่อบ้านพ่อเมืองก็จะเปิดโอกาสให้เข้าหาได้โดยสะดวกเหมือนลูก

เข้าหาพ่อ คงจะเห็นได้ในข้อความที่กล่าวไว้ในจารึกว่า “ในปากประตู มีกะตังอันหนึ่ง
แขวนไว้หั้น ไพร่ฟ้าหน้าปก กลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้องข้องใจ มันจัก
กล่าวถึงเจ้าถึงขุนบไว้ ไปล้นกะตังอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมือง ได้
ยินเรียกเมื่อตามสวนความแก่นันด้วยชื่อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม” เมื่อพ่อขุนรามคำแหง
ซึ่งเป็นกษัตริย์ทรงอยู่ใกล้กับประชาชนถึงเพียงนี้ จะไม่ให้ประชาชนเคารพรักเป็นเหมือนพ่อ
ได้อย่างไร เมื่อพระองค์เป็นแบบอย่างที่ดีอย่างนี้ จะไม่ให้ลูกเจ้าลูกขุนเจริญรอยตามได้
อย่างไร ข้อความจารึกที่กล่าวถึงพ่อขุนรามคำแหงประทับเหนือพระแท่นมณฑลบาตกลาง
คงศาลว่า “มิใช่วันสุทธธรรม พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย ขึ้นนั่งเหนือ
ชะกานหิน ให้ฝูงท่วยลูกเจ้าลูกขุน ฝูงท่วยถือน้ำถือน้ำเมือง” นี้ก็เป็นพยานอันหนึ่ง แสดง
ให้เห็นว่า พ่อขุนรามคำแหงทรงเปิดโอกาสให้ลูกเจ้าลูกขุนผู้ปกครองบ้านปกครองเมืองต่างๆ
ตลอดจนทวยประชาราษฎร์ได้เข้าเฝ้าโดยใกล้ชิด อย่างพ่อกับลูก และพ่อขุนรามคำแหงนำ
จะได้ทรงถือโอกาสนี้ประทานพระบรมราโชวาทสั่งสอนธรรมแก่ลูกเจ้าลูกขุนและประชาชนผู้
มาเฝ้าด้วย เพราะพระองค์ทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นครูอาจารย์ของประชาชนด้วย ดังข้อ
ความในจารึกบอกไว้ว่า “พ่อขุนพระรามคำแหงนั้น หาเป็นท้าวเป็นพระญาแก่ไทยทั้งหลาย
หาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลาย ให้รับรู้ธรรมแท้” ซึ่งแสดงว่าพ่อขุนรามคำแหง
ทรงฉลาดในรัฐาภิบาลนโยบายเป็นอย่างยิ่ง สมกับที่ทรงเป็นพ่อขุนของประชาชนโดยแท้ และ
ข้อความจารึกตอนหนึ่งว่า “เห็นเข้าท่านบิโกร เห็นสินท่านบิโกรเคียด” ข้อนี้นับเป็นการให้
ความเคารพสิทธิในทรัพย์สินและเคหสถานของคนอื่น ซึ่งน่าจะเป็นหลักการสำคัญอันหนึ่ง
ในการปกครองของพ่อขุนรามคำแหง ข้อความจารึกอีกตอนหนึ่งว่า “ได้ข้าเสือกข้าเสื่อ
หัวฟุ้งหัวรบก็ตี บ่ฆ่าบตี” ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า การปกครองระบบพ่อปกครองลูกนั้น ได้
ยึดหลักการเคารพสิทธิในร่างกายเป็นส่วนสำคัญด้วย เพราะแม้แต่ผู้เป็นศัตรูตัวร้ายอาจเป็น
แม่ทัพนายกอง เมื่อจับได้แล้วก็ฆ่าบตี คนอื่นๆ จะฆ่าจะตีได้อย่างไร ข้อความจารึกที่ว่า
“บ้ำพร้าวก็หลายในเมืองนี้ บ้ำลางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขาม
ก็หลายในเมืองนี้ โกรสร้างได้ไว้แก่นัน” ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า การปกครองแบบพ่อปก-
ครองลูกนั้น ได้ให้สิทธิเสรีในการทำมาหาเลี้ยงชีพของประชาชนอย่างสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้
จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การปกครองแบบพ่อปกครองลูกของพ่อขุนรามคำแหงนั้น เป็น
การปกครองโดยธรรม ดังที่กล่าวไว้ในตอนท้ายของศิลาจารึกว่า “ปลูกเลี้ยง ฝูงลูกบ้าน
ลูกเมืองนั้น ชอบด้วยธรรมทุกคน”

ในทางเศรษฐกิจ หากพิจารณาที่ดูตามข้อความที่จารึกไว้ ก็จะเห็นว่า พ่อขุนรามคำแหงทรงทำนุบำรุงการเศรษฐกิจของบ้านเมืองให้รุ่งเรืองยิ่ง เมืองสุโขทัยจึงอุดมสมบูรณ์ ดังที่กล่าวไว้ในจารึกว่า “เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ข้อความสั้น ๆ นี้ มีความหมายกว้างไกลมาก เนื่องจากชาติไทยเราเป็นชาติกสิกรรม หัวใจสำคัญในทางเศรษฐกิจจึงอยู่ที่ความเจริญมั่งคั่งทางกสิกรรม บ้านเมืองใดมีความเจริญในทางนี้ ย่อมได้รับยกย่องว่า เป็นเมืองอู่ข้าวอู่น้ำ ซึ่งคำว่า “อู่ข้าวอู่น้ำ” กับคำว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” นั้น มีความหมายอย่างเดียวกัน คือหมายถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจของบ้านเมือง การกสิกรรมที่สำคัญในสมัยนั้นก็ให้แก่การทำนาทำไร่ ดังที่บอกไว้ในจารึกว่า “เบื้องตะวันออกเมืองสุโขทัยนี้...มีทะเลหลวงมีป่าหมากป่าพลู มีโรมันนา มีดินถ่าน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก มีป่าม่วงมีป่าขาม ตุงามคั่งแกล้งแคงเบื้องตื้นนอนเมืองสุโขทัยนี้...มีป่าหมากพร้าว ป่าหมากกลาง มีโรมันนา มีดินถ่าน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก, เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้...มีศรีตงศ์ มีป่าพร้าวป่าสาบ มีป่าม่วงป่าขาม มีน้ำโคก” แม้ข้อความที่กล่าวนี้จะกล่าวถึงเฉพาะการกสิกรรมที่มีอยู่รอบ ๆ เมืองสุโขทัย แต่ต้องเข้าใจว่าเมืองอื่น ๆ ในอาณาจักรสุโขทัยก็ต้องมีความเจริญทางกสิกรรมเช่นเดียวกัน คำจารึกนี้เป็นเพียงชี้ให้เห็นตัวอย่างที่อยู่ใกล้ ๆ เท่านั้น นอกจากการกสิกรรมแล้ว พาณิชยกรรมก็ได้รับการส่งเสริมเช่นเดียวกัน ดังที่กล่าวไว้ในจารึกว่า “เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ ลูท่างเพื่อนจูงจ่องวัวไปค้า ชีม้าไปขาย ไกรจกไกรค้ำข้าง ค้า ไกรจกไกรค้ำม้า ค้า ไกรจกไกรค้ำเงือนค้ำทอง ค้า” ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงบำรุงพาณิชยกรรมเป็นอันมาก จนถึงกับเลิกเก็บภาษีผ่านด่าน ให้พวกพ่อค้าพาณิชย์ไปมาค้าขายถึงกันได้โดยสะดวก ทำให้กรุงสุโขทัยเป็นเมืองเปิดหรือเป็นศูนย์การค้าเสรี มีตลาดปศุสัตว์ อยู่ทางทิศเหนือเมืองสุโขทัย เมื่อการกสิกรรมและพาณิชยกรรมเจริญแล้ว การเศรษฐกิจก็ย่อมรุ่งเรืองและมั่นคง ดาวรวัดตุงขนิยสถานทีกล่าวไว้ในจารึก ซึ่งยังคงปรากฏให้เห็นอยู่จนบัดนี้ ย่อมเป็นหลักฐานยืนยันถึงความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของกรุงสุโขทัย สมัยพ่อขุนรามคำแหงได้เป็นอย่างดี จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า พ่อขุนรามคำแหงได้บำรุงเศรษฐกิจของบ้านเมือง ให้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ด้วยทรงส่งเสริมกสิกรรมและพาณิชยกรรมทำให้อาณาจักรสุโขทัยอุดมสมบูรณ์ มีอู่ข้าวอู่น้ำ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” โดยทั่วถึงกัน

ในทางสังคม จากข้อความที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกนี้ ถ้าเราพิจารณาโดยทั่วถ้วน ก็จะทำให้เห็นว่า สังคมไทยสมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้นเป็นสังคมเสรี โดยยึดมั่นอยู่ในสถาบันที่สำคัญ 4 สถาบัน คือสถาบันครอบครัว สถาบันปกครอง สถาบันศาสนาและประเพณี และสถาบันพระมหากษัตริย์

สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่ทำให้สังคมไทยมีระเบียบ ให้รู้จักเคารพรักใคร่กันตามฐานะและหน้าที่ที่มีอยู่ในครอบครัว คือผู้น้อยมีความเคารพผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่มีเมตตา กรุณาต่อผู้น้อยปฏิบัติกันตั้งแต่ครอบครัวพ่อแม่เมืองลงมาจนถึงครอบครัวลูกบ้านลูกเมือง ดังที่พ่อขุนรามคำแหงกล่าวไว้ในจารึกว่า “เมื่อชั่วพ่อกู กูบ่าเรอแก่พ่อกู กูบ่าเรอแก่แม่กู กูได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแก่พ่อกู กูได้หมากส้มหมากหวาน อันใดกินอร่อยกินดี กูเอามาแก่พ่อกู กูไปตีหนังวังช้างได้กูเอามาแก่พ่อกู กูไปท่อมบ้านท่อมเมือง ได้ช้างไถ่วง ได้บัว ได้นาง ได้เงินได้ทอง กูเอามาเวนแก่พ่อกู พ่อกูตายยังพี่กู กูพรวบ่าเรอแก่พี่กู ตั้งบ่าเรอแก่พ่อกู พี่กูตายจึงได้เมืองแก่กูทั้งกลม” ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าสถาบันครอบครัว พ่อขุนรามคำแหงซึ่งเป็นครอบครัวตัวอย่างนั้น สมาชิกในครอบครัวคือพ่อขุนรามคำแหง ได้ทรงประพฤติพระองค์สมกับฐานะและหน้าที่เป็นอย่างดียิ่ง

สถาบันปกครอง ก็เป็นอีกสถาบันหนึ่งที่ทำให้สังคมไทยยุคนั้น มีระเบียบแบบแผนในการใช้สิทธิและปฏิบัติหน้าที่ของตนได้ดี โดยที่การปกครองในสมัยนั้นเป็นระบบพ่อปกครองลูก ฝ่ายบริหารกับประชาชนจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยเจริญรอยตามพระจริยาวัตรของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งเป็นเจ้าเมือง ฝ่ายบริหารจะยึดมั่นอยู่ในหลักการปกครองที่ว่า “เห็นเข้าท่านบิโกร่พิน เห็นสินท่านบิโกร่เคือก” ซึ่งสถาบันการปกครองที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งหลักการนี้ ย่อมจะเป็นที่ยึดเหนี่ยวของสังคม ทำให้สังคมกลมเกลียวกันเป็นปึกแผ่นมั่นคง

สถาบันศาสนาและประเพณี เป็นสถาบันทางใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจของสังคม กล่าวคือชาวไทยเราในสมัยนั้นได้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง คือนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งทางใจดังกล่าวไว้ในจารึกว่า “คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโฆทาน พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยบ่าวท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ฟุ้งท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา...” และด้วย

แรงศรัทธาในพระพุทธศาสนาเอง จึงได้ทำบุญทำทานจนเกิดเป็นประเพณีในทางศาสนา มีประเพณีทอดกฐินเป็นต้น แม้ชาวสุโขทัยจะได้นับถือพระพุทธศาสนามั่นคงแล้ว แต่ประเพณีเก่าแก่บางอย่างที่เคยถือกันมาแต่โบราณกาลก็ยังนับถือกันอยู่ โดยเฉพาะคือประเพณีถือผี ดังที่กล่าวไว้ในจารึกว่า “เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้...มีพระขฟง ผีเทพคาในเขื่อนนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ชุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้วไหว้ผีพลีตูก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ผีไหว้ผีพลีตูก ผีในเขื่อนนี้คับบ่เกรง เมืองนี้หาย” ด้วยการยึดมั่นในพระพุทธศาสนา และประเพณีอันเดียวกันนี้เอง สังคมไทยสมัยนั้น จึงมีระเบียบและมีความสงบสุข

สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางแห่งความสามัคคี เป็นที่รวมใจของประชาชน โดยที่ชาวไทยเราเทอดทูนพระมหากษัตริย์ว่าเป็นสมมุติเทพตามคติทางพระพุทธศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์จึงเป็นที่เคารพสักการะของปวงชน ดำรงอยู่ในฐานะเป็นประมุขของชาติ สถาบันนี้จึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้สังคมไทยยุคนั้น มีความสามารถและเข้มแข็งดังที่กล่าวไว้ในจารึกว่า “แต่คนอันมีในเมืองไทย ค้ำยรู้ ค้ำยหลวัก ค้ำยแก้ลว ค้ำยหาญ ค้ำยแกะ ค้ำยแรง หากนจักเสมอบมิไค้” และโดยที่ชาวไทยยุคนั้นเทอดทูนพระมหากษัตริย์ว่าเป็นสมมุติเทพดังกล่าวนั้น จึงมีคำเรียกประชาราษฎร์เป็นการถ่อมตนว่า ไพร่ บ้าง ไพร่ฟ้าบ้าง ไพร่ฟ้าข้าไทบ้าง ดังที่ปรากฏอยู่ในคำจารึก ซึ่งคุแต่เพียงผิวเผินอาจทำให้เข้าใจไปว่าประชาชนเป็นทาสของกษัตริย์หรืออาจเห็นไปว่า สมัยสุโขทัยนั้นสังคมไทยเป็นสังคมทาส หรือสังคมที่มีทาส แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะสังคมไทยยุคนั้นเป็นสังคมเสรีดังกล่าแล้ว ส่วนคำที่เรียกประชาชนว่าไพร่, ไพร่ฟ้า, ไพร่ฟ้าข้าไทนั้น เป็นแต่คำเรียกกันเพียงเป็นพิธีหรือเรียกด้วยความถ่อมตนเท่านั้น

ในทางการพระพุทธศาสนา จารึกหลักนี้จะช่วยให้ทราบว่าการพระพุทธศาสนา ในสมัยนั้นมีความรุ่งเรืองเพียงใด ดังที่กล่าวไว้ในจารึกว่า “กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐวารต (มีพระพุทธรูป) มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม มีปู่ครู นิสสัยมุต มีเถร มีมหาเถร. เบื้องตะวันตก เมืองสุโขทัยนี้ มีอโรฎิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำโอยทานแก่มหาเถรสังฆราช ปราชญ์เรียนจบปฎีกตรัย หลวักกว่าปู่ครูในเมืองนี้ทุกคน ลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา...” ซึ่งข้อความที่จารึกไว้นี้แสดงให้เห็นว่าพ่อขุนรามคำแหง ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองยิ่ง โดยการสร้างวัดวาอารามและปูชนียวัตถุสถานเป็นอันมาก และการที่นิมนต์พระสงฆ์ชั้นมหาเถรผู้

เป็นนักปราชญ์เรียนจบพระไตรปิฎกมาจากเมืองนครศรีธรรมราช มาเป็นพระสังฆราชในเมืองสุโขทัยนั้น ก็แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกา ซึ่งนับถือกันอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชนั้น ได้แพร่มาถึงกรุงสุโขทัยในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง และสมัยนั้นการศึกษาพระปริยัติธรรมคงเจริญรุ่งเรืองมาก ค่ายได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพ่อขุนรามคำแหง การเผยแพร่พระพุทธศาสนาก็น่าจะได้ดำเนินการอย่างกว้างขวางในสมัยนั้น จะเห็นได้จากกรณีที่พ่อขุนรามคำแหง ทรงอาราธนาพระสงฆ์ชั้นปุ่ครู เถร มหาเถร ชั้นนึ่งเหนือชะคานหินสุทธธรรมแก่อุบาสกที่ตงตาลกลางเมืองสุโขทัยเป็นตัวอย่าง

ในทางจารึกประเพณี ศิลจารึกหลักนี้ก็ช่วยให้ทราบว่สมัยสุโขทัยนั้น มีจารึกประเพณีที่นับถือกันอยู่หลายอย่าง มีทั้งประเพณีทางพระพุทธศาสนาและอื่น ๆ เช่น ประเพณีจำศีลภายในพรรษา ก็มีกล่าวไว้ว่า “พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยบ่าวท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ฝูงท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน” ประเพณีฟังธรรมในวันธรรมสวนะ ก็มีกล่าวไว้ว่า “วันเดือนดับเดือนเือก แปะควนเดือนเต็มเดือนบั้ง แปะควน ฝูงปุ่ครู เถร มหาเถร ชั้นนึ่งเหนือชะคานหิน สุทธธรรมแก่อุบาสกฝูงท่วยจำศีล” ประเพณีการทอดกฐิน การจักเครื่องบริวารกฐิน และการแห่กฐิน ก็กล่าวไว้อย่างแจ่มแจ้งว่า “เมื่อเือกพรรษา กราลกฐิน เดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกราลกฐินมีพนมเบ็ญ มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนึ่งหมอนโนน บริวารกฐิน โยทานแลเบ็ญแลอุบถัน ไปสู่อุฏติกฐินถึงอโรฎิกพุนเมื่อจักเข้ามาเวียงเรียงกันแต่อโรฎิกพุน เท้าหัวลาน คับงคักถอย ค้วยเสียงพาทย์เสียงพิณ เสียงเลื่อนเสียงขับ โครจกมกเหล่น เหล่น โครจกมวหัว หัว โครจกมกเลื่อน เลื่อน” ประเพณีการเผาเทียน ประเพณีเล่นไฟ ก็กล่าวไว้ว่า “เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง เทียนย่อม คนเสียดักันเข้ามาดูท่านเผาเทียน ท่านเหล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้ มีคังจักแตก” ประเพณีถือผีก็กล่าวไว้ว่า “เบ้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้...มีพระขฟุง ผีเทพคาในเขาอันนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล ไหว้ผีพลีตุก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ผีไหว้บตีพลีบตุก ผีในเขอันบักมบ่เกรง เมืองนี้หาย”

ในทางกฎหมาย หรือนิติศาสตร์ ตามทัศนะของนักกฎหมาย บางท่านเห็นว่า ศิลจารึกหลักนี้ ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายสมัยสุโขทัยเป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่าง

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เห็นว่า ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงนี้เป็น “ปฐมรัฐธรรมนูญไทย”
คือเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย ท่านผู้นี้ได้แสดงทัศนะไว้อย่างน่าฟังว่า

“เมื่อพูดถึงรัฐธรรมนูญ เราหมายความว่าอะไร ตามความเข้าใจของรัฐธรรมนูญ
หมายถึงแต่เอกสารเกี่ยวกับการปกครองบ้านเมือง อันมีลักษณะเป็นสัญญาประชาคม คือเป็น
กฎหมายสูงสุดผูกมัดให้ผู้มีอำนาจปกครองใช้อำนาจภายในขอบเขตที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ
ข้อนี้เป็นสำคัญแตกต่างกับการปกครองภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่พระเจ้าแผ่นดิน
ปกครองบ้านเมืองตามอำเภอใจ ไม่อยู่ในอาณัติแห่งกฎหมาย

“ปัญหาทั้งมาถามข้าพเจ้าว่า ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงไม่ได้บอกไว้ว่าเป็นรัฐ-
ธรรมนูญฉบับแรก ข้าพเจ้ามากล่าวว่าเป็นปฐมรัฐธรรมนูญได้อย่างไร ข้อนี้ตอบได้ว่า ประ-
เพณีบอกชื่อกฎหมายเพ็งมาใช้กันในยุคปัจจุบัน เช่นในรัฐธรรมนูญมีมาตรากำหนดไว้ว่า
รัฐธรรมนูญนี้ให้เรียกว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แต่สมัยก่อนประเพณีนี้ไม่มี
กฎหมายกรุงเกล้าตั้งที่เก็บรวบรวมมาใช้เป็นกฎหมายตราสามดวง ไม่มีบทกำหนดการเรียกชื่อ
เสร็จจากคำปรารภที่ขึ้นมาตรา 1 เล่นงานกันเลยทีเดียว นักกฎหมายต้องมาเรียกชื่อกฎหมาย
กันเอาเอง เช่น กฎหมายมนเทียรบาลตั้งอ่านมา หรือกฎหมายอาญาหลวง กฎหมายเบ็ดเสร็จ
กฎหมายผัวเมีย มรดก เพราะฉะนั้น จะมาค้นเอาชื่อรัฐธรรมนูญจากศิลาจารึกของพ่อขุน-
รามคำแหงไม่ได้”

“ข้อสำคัญจะต้องพิจารณากันเอง ตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวมาแล้ว ข้อความในศิลา
จารึกเป็นสัญญาประชาคมหรือไม่ แมกนาคาตาที่คนอังกฤษถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรก
ของเขาก็ไม่บอกไว้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญ แต่เขาก็ถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญ เพราะมีข้อสัญญาผูก
มัดพระเจ้าแผ่นดินในประการต่าง ๆ เช่นจะต้องไม่เก็บภาษีโดยไม่ให้คนทั้งหลายเห็นชอบด้วย
พระเจ้าจอห์นเก็บภาษีรีดไถคนมามาก แมกนาคาตาจึงมีข้อผูกมัดจำกัดอำนาจไว้ดังนั้น
แต่พ่อขุนรามคำแหงไม่รังแกใคร หากแต่ประสิทธิ์ประสาทสิทธิเสรีภาพแก่ทวยราษฎร์ด้วย
พระทัยไมตรี ข้อความในศิลาจารึกจึงไม่มีลักษณะผูกมัดเชิงกร้าวเหมือนในแมกนาคาตา”

“แต่ถึงกระนั้น ศิลาจารึกพระร่วงนี้ก็เป็สัญญาประชาคม เช่นที่ประสิทธิ์ประ-
สาทไว้ว่า พ่อเมืองจะไม่เอาจอบในไพร่ บ่าหมากบ่าพลู โกรสร้างไว้ได้แก่มัน ผู้ไถลมหาย
ตายจากทรัพย์สินท่านไว้แก่ลูกมันสิ้น ที่สุดการปกครองบ้านเมือง ยังให้ฝูงท่วยถือบ้านถือ

เมือง ปกครองกันเอาเอง ข้อความเหล่านี้มีจารึกไว้ และจารึกนั้นก็ “สถาปนาไว้ จึงทั้งหลายเห็น” คงจะได้สถาปนาไว้ที่เนินปราสาทอันเป็นที่สาธารณะเบียดเผย ท่านทั้งหลายลองคิดกันเอาเองว่า ถ้าคนเช่นพระร่วงมีวาจาสิทธิ์ได้ประกาศออกไปแล้ว จารึกลงไว้ในศิลา ตั้งไว้ให้คนเห็นว่าจะไม่เอากอบในไพร่ แล้วไปรีดเอากอบเข้า หรือไปยึดเอาป่าหมากป่าพลูที่ให้ไว้แก่เขา หรือลูกหลานของเขาเป็นมรดก เอามาเป็นของพระเจ้าแผ่นดินเสีย พระร่วงวาจาสิทธิ์จะเอาหน้าไปไว้ไหน ประกาศเบียดเผย เป็นการประกาศปฏิญาประชาคมโดยลักษณะตั้งว่ามา ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า มีผลผูกพันพระเจ้ารามคำแหง เช่นเดียวกับที่แมกนาคาคามีผลผูกพันพระเจ้าจอห์น เมื่อเป็นเช่นนั้นคนอังกฤษเขาถือว่าแมกนาคาคาเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรก เขามาได้ ข้าพเจ้ายังมองไม่เห็นว่าจะทำไมเราจะถือไม่ได้ว่า ศิลาจารึกหลัก 1 นี้ เป็นปฐมรัฐธรรมนูญของไทย”.....

“นักกฎหมายอาจยกเป็นข้อแย้งได้ว่า ธรรมคากฎหมายต้องมี Sanction หรือวิธีบังคับให้กฎหมายบังคับได้ เช่นกฎหมายอาญาห้ามทำความผิดต้องมีบทกำหนด กำหนดโทษไว้ แม้รัฐธรรมนูญของพระเจ้าจอห์นก็ยังมีแรงชั้น เพราะบัญญัติให้เลือกตั้งแบรอน 25 คนขึ้นไว้สำหรับบังคับการให้เป็นไปตามแมกนาคาคา แต่รัฐธรรมนูญของพ่อขุนรามคำแหงไม่มีบทบัญญัติเช่นนั้น จึงจะถือเอาเป็นกฎหมายไม่ได้ ข้อนี้น่าคิดอยู่เหมือนกัน เพราะแม้สมัยกรีกยังมีกฎหมายไซลอนกำหนดแรงชั้นไว้ ใครล่วงละเมิดประชาธิปไตย ให้คนทั้งหลายจับฆ่าเสียได้ แต่ถึงกระนั้นรัฐธรรมนูญปัจจุบันก็ไม่มีแรงชั้น หากเป็นที่เข้าใจกันเอาเองว่า เมื่อมีการละเมิดรัฐธรรมนูญทางแก่ทางการเมืองมีอยู่อย่างเดียว ก็คือด้วยการปฏิวัติล้มอำนาจที่ล่วงละเมิดรัฐธรรมนูญ ข้อสำคัญมีอยู่ว่า แมกนาคาคาต้องกำหนดแรงชั้นไว้ ก็เพราะสมัยนั้นมีการละเมิดอธิปไตยของปวงชนกฎหมายไซลอนของกรีกต้องมีแรงชั้นกำหนดไว้ ก็เพราะสมัยนั้นมีการละเมิดอธิปไตยของปวงชนเหมือนกัน แต่สมัยสุโขทัย พระเจ้าแผ่นดินเป็นพ่อเมือง ปลุกเลี้ยงปวงชนเหมือนลูกในไส้ เมื่อไม่มีใครละเมิดอธิปไตยของปวงชน จะไปเขียนแรงชั้นไว้ในจารึกก็กุสทิจจะวิปลาสอยู่ ยิ่งกว่านั้น สมัยพ่อขุนรามคำแหง ทวยราษฎร์ได้สิทธิถือเมือง ปกครองตัวเองอยู่แล้ว คงจะได้ศึกษากันต่อไป จึงไม่มีใครคิดแรงชั้นว่ากันจริง ๆ แล้ว รัฐธรรมนูญพ่อขุนรามคำแหงเป็นรัฐธรรมนูญนำยุค ในข้อที่ไม่มีแรงชั้น เพราะรัฐธรรมนูญปัจจุบันก็ไม่มี”.....

“พิจารณากันตามกฎหมายดังกล่าวมา ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงรัฐธรรมนูญไทยฉบับแรก ไม่ต่างอะไรกับแมกนาคาตาของพระเจ้าจอห์น ซึ่งคนอังกฤษนับถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของเขา” (จากประชุมปาฐกถาและคำอภิปราย ของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช หน้า 610-617)

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้กล่าวเปรียบเทียบศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงกับแมกนาคาตาของพระเจ้าจอห์นไว้อย่างน่าสนใจ จึงขอคัดตอนมาเสนอไว้ ณ ที่นี้ด้วยดังต่อไปนี้-

“พระเจ้าจอห์นเซ็นแมกนาคาตา เมื่อ ค.ศ. 1215 ส่วนศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงนั้นคงได้กล่าวมา น่าจะได้ประกาศปฏิญญาไว้ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง เมื่อ พ.ศ. 1826 ตรงกับ ค.ศ. 1283 คือหลังจากกันเพียง 68 ปีเท่านั้น เป็นที่เชื่อได้สนิทว่า ตามสภาพการในสมัยนั้น เป็นเรื่องต่างคนต่างทำ ไม่มีการลอกเลียนกันเลย แต่แม้กระนั้นปฐมรัฐธรรมนูญทั้งสอง ก็มีประเด็นเนื้อหาคล้ายคลึงกันอย่างน่าพิศวง ซึ่งข้าพเจ้าจะขอกล่าวเป็นข้อ ๆ ต่อไปนี้ ที่ใดมีข้อแตกต่างกันเป็นสำคัญ จะได้นำมากล่าวไว้ด้วย

1) ประการแรก มีข้อสำคัญแตกต่างกันในทางอักษรศาสตร์ ที่น่าสังเกตอยู่ แมกนาคาตาของพระเจ้าจอห์นนั้น ทั้ง ๆ ที่สมัยนั้นภาษาอังกฤษขีดเขียนก็มีใช้กันอยู่แล้ว กลับเขียนเป็นภาษาละติน ไม่เขียนเป็นภาษาอังกฤษ ส่วนรัฐธรรมนูญของพ่อขุนรามคำแหงเขียนเป็นภาษาไทย ใช้อักษรไทย ซึ่งเพิ่งจะประดิษฐ์คิดขึ้นใช้ อีกประการหนึ่ง รัฐธรรมนูญของพ่อขุนรามคำแหงจารึกไว้บนศิลา ดูเหมือนจะเป็นฉบับเดียวในโลก รัฐธรรมนูญของบ้านเมืองอื่นเขียนลงในกระดาษทั้งสิ้น รวมทั้งแมกนาคาตาของพระเจ้าจอห์นด้วย คำว่า แมกนาคาตา เป็นภาษาละติน แปลตรงตามตัวอักษรหมายความว่ากระดาษแผ่นใหญ่ แต่ในกาลต่อมา คำว่า คาตา ในภาษาละติน แปลงมาเป็นคำว่า ชาร์เตอร์ เช่น ชาร์เตอร์เบงก์ หรือ ชาร์เตอร์ ออฟ ฮิวแมนไรท์ส ในภาษาอังกฤษมีความหมายถึงกฎบัตร ซึ่งก็กระดาษนั่นเอง ไม่ใช่ศิลา

2) ในการปกครองบ้านเมือง ข้อแรกจะต้องมีบ้านเมืองให้ปกครอง เพราะฉะนั้นรัฐธรรมนูญแบบปัจจุบันจึงมักจะมีบทบัญญัติประกาศบ้านเมืองไว้ก่อน เช่นในรัฐธรรมนูญสมัยประชาธิปไตยของเรามีประกาศไว้ว่า ประเทศไทยเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่ง

อันเดียวกัน จะแบ่งแยกมิได้ ปฐมรัฐธรรมนูญของพ่อขุนรามคำแหงและของพระเจ้าจอห์น ก็มีประกาศไว้เป็นทำนองเดียวกันในแมกนาคาตามีตราไว้เบื้องกันว่า พระเจ้าจอห์นเป็นพระมหากษัตริย์แห่งประเทศอังกฤษเป็นเจ้าแห่งประเทศไอร์แลนด์ เป็นท้าวพระยาแห่งประเทศไอร์แลนด์ เป็นท้าวพระยาแห่งประเทศนอร์มันดีและอากีแตนเป็นขุนแห่งอังกฤษ ส่วนศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง มีตราไว้ว่า พ่อขุนรามคำแหงมีเมืองกว้างขวางหลาย ปราบเมืองตะวันออกไปถึงพิจิตร พิษณุโลกลุ่มแม่น้ำป่าสัก จนถึงฝั่งโขงและเวียงจันทน์เวียงคำ เบื้องหัวนอนคือทิศใต้ ไปถึงกำแพงเพชร นครสวรรค์ เมืองสวรรค์ สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี นครศรีธรรมราช จรดฝั่งทะเล เบื้องตะวันตกจนถึงเมืองฉก (อำเภอแม่สอด) เมืองหงสาวดี มีสมุทรหากเป็นแดน (อ่าวเบงกอล) เบื้องตีนนอนคือทิศเหนือ จนถึงเมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองพลั่ว ฝั่งโขง (ริมฝั่งแม่น้ำน่านตอนเหนือ) บรรจบเมืองชะวาเป็นที่สุด.....”

“3) เกี่ยวกับที่มาของอำนาจปกครอง สมัย 700 ปีมานี้ ลัทธิอำนาจธิปไตยเป็นของปวงชนยังไม่มีเหมือนดังที่ประกาศไว้ในรัฐธรรมนูญปัจจุบัน แต่ก็มีลัทธิอื่นแสดงที่มาแห่งอำนาจธิปไตยอยู่เหมือนกัน ในแมกนาคาตาของพระเจ้าจอห์น มีประกาศไว้ว่า พระเจ้าจอห์นได้เป็นพระมหากษัตริย์ด้วยพรของพระผู้เป็นเจ้า (By the grace of the God) ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงกล่าวไว้ว่า พ่อขุนรามคำแหงได้ขึ้นเสวยราชสมบัติโดยวิถีทางสืบราชสันตติวงศ์ “พิกุทายจึงได้เมืองแก่ทุกทั้งกลม” ข้อนี้แสดงว่าพ่อขุนรามคำแหง ไม่ได้ใช้โฆษณาชวนเชื่อ แต่แสดงความจริงถึงเสถียรภาพและความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการเข้าสู่อำนาจปกครอง โดยไม่มีการปฏิวัติรัฐประหารแย่งอำนาจกัน ข้อแตกต่างอันสำคัญคือการเข้าสู่อำนาจปกครองของพระเจ้าจอห์น อาศัยลัทธิสมมติเทวราช จึงได้กล่าวไว้ในแมกนาคาตาว่าได้ขึ้นครองราชสมบัติด้วยพรของพระผู้เป็นเจ้า ลัทธินี้ขอมก็เคยใช้โดยถือเป็นหลักว่า พระเจ้าแผ่นดินเป็นพระอิศวรแบ่งภาคมาปกครองมนุษย์ อันเป็นลัทธิพราหมณ์”...

“รัฐธรรมนูญปัจจุบันยึดหลักเสรีภาพ เสมอภาค ภราดรภาพ หลักเสมอภาคนี้ อยู่ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงอย่างไม่น่าสงสัย เพราะกล่าวถึงการปกครองลูกเมืองโดยชอบธรรม “ทุกคน” ส่วนหลักภราดรภาพก็น่าจะมีอยู่ เพราะปรากฏในศิลาจารึกหลัก 4 เป็นภาษาขอมว่า ในสมัยพระเจ้าลิไท พระราชนักดาพ่อขุนรามคำแหง กรุงสุโขทัยไม่มี

ทาสเหมือนในดินแดนได้อำนาจขอม ทาสที่อื่นจึงหนีไปพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ณ กรุง
สุโขทัย ได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระแก่ตน ส่วนหลักเสรีภาพก็มีอยู่เป็นอันมาก และ
เป็นเสรีภาพอันปราศจากเงื่อนไข ผิดกับเป็นเสรีภาพอันมีเงื่อนไขในแมกนาคาทาของพระ
เจ้าจอห์น”

“4) มูลเหตุที่ขุนนางอังกฤษคิดจะล้มราชบัลลังก์พระเจ้าจอห์น สืบมาจากการเก็บ
ภาษีโดยไม่เป็นธรรม.....ในแมกนาคาทาจึงมีข้อความเป็นข้อผูกมัดไว้ว่า ต่อแต่นั้นไปจะ
ไม่มีการเรียกเก็บภาษีชนิดที่เรียกว่า Scutage โดยไม่ได้รับความยินยอมเห็นชอบโดยทั่วไป.....
เพื่อขอความเห็นชอบในการเก็บภาษีดังกล่าวนี้ พระเจ้าจอห์นสัญญาว่าจะเรียกประชุมเถระ
มหาเถระขุนชั้นเอิลและแบรอนผู้ใหญ่ เมื่อผู้ที่มาประชุมลงมติอย่างไร จะเรียกเก็บภาษีตาม
นั้น บัญญัติแมกนาคาทาข้อนี้เอง ได้วิวัฒนาการมาเป็นหลักรัฐธรรมนูญในประเทศอังกฤษว่า
รัฐจะเก็บภาษีจากราษฎรโดยไม่ได้รับความยินยอมเห็นชอบจากผู้แทนของเขาไม่ได้ (No
taxation without Representation)..... รัฐธรรมนูญของพ่อขุนรามคำแหงกล่าวไว้
ตรงกันข้ามคือแทนที่จะรับสารภาพเหมือนจำเลย ต้องคดีอาญาว่าได้เก็บภาษีมาโดยไม่เป็น
ธรรมและจะไม่เก็บอีก.....กลับกล่าวไว้ให้คนไทยชื่นน้ำตาว่า “เมืองสุโขทัยนี้ดี ในนามีปลา
ในนามีข้าว เจ้าเมืองบ่เอาจอบในไพร่ ลู่ทาง” เพราะเหตุนี้จึง “เพื่อนจูงวัวไปค้าขี่ม้า
ไปขายใครจักใคร่ค้าช้าง ค้า ใครจักใคร่ค้าม้า ค้า ใครจักใคร่ค้าเงือนค้าทอง ค้า”

“ข้อแตกต่างอันสำคัญระหว่างศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงกับแมกนาคาทา คือ
ปฐมรัฐธรรมนูญของอังกฤษเริ่มใช้หลักการว่า จะไม่มีการเก็บภาษี โดยไม่มีผู้แทนปวงชน
เห็นชอบด้วย (No taxation without Representation) ของเรากลับตรงกันข้ามใช้หลัก
การว่า จะมีผู้แทนปวงชนโดยไม่มีการเก็บภาษี (Representation without taxation)
ต้องอย่างนี้จึงจะเรียกชื่อได้ว่า ประชาธิปไตยแบบไทย ไม่ใช่อย่างอื่นที่บางคนแอบอ้างเอา
ไปเรียกขาน.....มีหลักฐานอะไรที่ข้าพเจ้านำมากล่าวว่า เมืองไทยสมัยพ่อขุนรามคำแหง
มีผู้แทนปวงชน ข้อนี้ข้าพเจ้านำมากล่าวโดยอาศัยข้อความในศิลาจารึกสองแห่ง แห่งแรก
คือสิทธิของราษฎรในสมัยนั้น ที่จะไปส่นกระตังเรียกพ่อเมืองออกมาพบได้ โดยเฉพาะเมื่อ
“เจ็บท้องข้องใจ”ข้อความอีกแห่งหนึ่งที่ข้าพเจ้าอาศัยคือความในตอนท้ายที่กล่าวว่า
เมื่อพระครูเถระมหาเถระไม่ขึ้นนั่งชะคานหินสวดธรรมแล้ว พ่อขุนรามคำแหงจะขึ้นนั่งเหนือ
ชะคานหิน เพื่อให้ “ผู้ท่วย ลูกเจ้า ลูกขุน ผู้ท่วยถือบ้านถือเมืองกัน.....”

“5) หลักการปกครองบ้านเมืองไม่ว่าที่ไหน จะต้องปกครองให้ประชาชนพลเมืองอยู่ดีกินดี การอยู่ดีกินดีของประชาชนย่อมจะต้องอาศัยทรัพย์สินเป็นปัจจัย เพราะถ้าไม่มีทรัพย์สินเป็นทุน ก็จะอยู่ดีกินดีไม่ได้ เพราะฉะนั้น รัฐธรรมนูญเสรีประชาธิปไตยปัจจุบันจึงต้องรับรองกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินส่วนบุคคล...สำหรับทรัพย์สินซึ่งเป็นที่ดินประเทศอังกฤษใช้ระบกกฏหมายที่ดินเหมือนกฏหมายลักษณะเบ็ดเสร็จของไทย คือถือว่าที่ดินทั้งหลายในราชอาณาจักรอังกฤษเป็นของพระมหากษัตริย์ ราษฎรถือสิทธิในที่ดินแต่โดยอาศัยพระบรมเชษานุภาพ...เพราะกฏหมายอังกฤษถือหลักว่าที่ดินเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อผู้ถือที่ดินตายลง พระเจ้าแผ่นดินจึงมักจะเรียกเอาคืน แม้ผู้ถือที่ดินในสมัยพระเจ้าจอร์จนั้นจะมีแต่ขุนนางผู้ใหญ่ คนอื่นถือที่ดินเข้าช่วงจากขุนนางอีกต่อหนึ่ง พระเจ้าจอร์จก็ยังเรียกเอาคืนอยู่นั่นเอง ในเมกนาคาตาจึงได้ผูกมัดไว้ว่า ถ้าทายาทของขุนนางที่ถือที่ดินประสงค์จะสืบกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นมรดก พระเจ้าแผ่นดินต้องให้เขาสืบได้ แต่ต้องมีเงื่อนไขว่าทายาทต้องเสียค่าตอบแทนการสืบมรดกที่ดินให้แก่พระเจ้าแผ่นดินในเมกนาคาตามีข้อผูกมัดบัญญัติไว้ด้วยว่า พระเจ้าแผ่นดินต้องไม่ยอมให้ข้าหลวงเทียบรับข้าวโพดหรือสังหาริมทรัพย์จากประชาชนพลเมืองโดยไม่ใช้ราคาให้เขา และจะเอาม้าหรือรถของราษฎรที่เป็นอิสระไปใช้ในราชการไม่ได้ โดยเขาไม่ยินยอม แม้แต่พระเจ้าแผ่นดินเองจะไปตัดพื้นจากป่าของเขามาใช้โดยเจ้าของเขาไม่ยินยอมก็ทำไม่ได้ พระเจ้าจอร์จสัญญาไว้ในเมกนาคาตาด้วยว่า บุคคลใดได้ถูกรับรองที่ดิน ทรัพย์สิน สิทธิ เสรีภาพ โดยไม่ได้รับการวินิจฉัยจากบุคคลในฐานันดรเดียวกัน บุคคลนั้นจะได้รับคืนซึ่งสิทธิและทรัพย์สินนั้น ๆ เกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สิน ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงกล่าวไว้ว่า ไพรในเมืองสุโขทัยสร้างป่าหมากป่าพลูทั่วเมืองนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าลางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แก่มัน เมื่อเจ้าของตายลง ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงให้ทายาทรับมรดกได้ “ไพร่ฟ้าหน้าใส ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล ล้มตายหายกว่า (จาก) เข้าย่าเรือนพ่อเชื้อเสื่อค้ำมัน (พ่อเชื้อ แปลว่า เจ้ามรดก เสื่อค้ำแปลว่า เสื่อบักลายทอง เป็นของมีค่า คงไม่ใช่เสื่อกำ คือเสื่อใช้ค้าขาย เบื่อนเหงื่อ ที่ไม่มีใครอยากจะได้เป็นมรดก) ช่างของลูกเมีย เยียข้าว (ยังข้าว) ไพร่ฟ้าข้าไท ป่าหมาก ป่าพลู พ่อเชื้อมันไว้แก่ลูกมันสิ้น” ความแตกต่างจะเห็นได้ว่า นอกจากจะรับรองสิทธิในทรัพย์สินและสิทธิรับมรดกแล้ว สมัยกรุงสุโขทัยยังไม่มีลัทธิเจ้าแผ่นดิน หรือแผ่นดินเป็นของเจ้า ลัทธิ

นั้นมาขึ้นในสมัยกรุงเก่า ซึ่งได้ตราไว้ในลักษณะเบ็ดเสร็จ บทที่ 41-42 ในรัชสมัยพระบรมจักรพรรดิ ด้วยเหตุนี้ บ้าหมาก บ้าพลู ของคนโง่ทำไว้เป็นของพ่อเชื้อเจ้ามดุก พ่อขุนรามคำแหงจึงให้ไว้แก่ลูกมันสิ้น โดยไม่มีการเรียกค่าตอบแทนแต่ประการใดเลย นอกจากนั้น พ่อขุนรามคำแหงมิได้เที่ยวบริภรพัยสินหรือรอนสิทธิใครไว้ ในศิลาจารึกไม่มีข้อความเป็นสัญญาผูกมัดว่าจะต้องคืนให้เขา หรือจะไม่รังแกเขาก็ก เทียบกับเมฆนาคาตาของพระเจ้าจอห์น ท่านจะเห็นความแตกต่างได้เอง”

“6) การตัดสินคดีความถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมาตั้งแต่โบราณกาล ในตำราพระมนูของอินเดีย จึงได้มีลักษณะอินทภาษกำหนดไว้ มีสาระสำคัญว่า ตระลาการจะต้องตัดสินคดีโดยปราศจากอคติ.....ตระลาการจะต้องไม่ตัดสินคดีตามกฎหมายตระลาการเอง เพราะถ้าเอาแต่อารมณ์หรือตามใจตัวเองแล้ว แม้ตนเองจะนึกว่าเป็นธรรมสักเท่าใด ก็ไม่วายที่คนจะครหา.....การขายความยุติธรรมในสมัยพระเจ้าจอห์นคงจะมีไม่น้อย จึงได้มีข้อผูกมัดไว้ในเมฆนาคาตาว่า ต่อแต่นั้นไป พระเจ้าแผ่นดินจะไม่ขาย ปฏิเสธหรือหน่วงเหนี่ยวความยุติธรรม และการพิจารณาคดีจะต้องมีคนในฐานะนครเดียวกับคู่ความเป็นผู้ช่วยตัดสิน พระเจ้าแผ่นดินจะตัดสินเอาเองตามอำเภอใจไม่ได้ บุคคลใดถูกกักขังเสียอิสรภาพ จะต้องออกหมายเรียกเอาตัวมาพิจารณาปรึกษาโทษ โดยไม่ขายหมายเรียก และผู้ใดจะจับกุมเอาบุคคลมาฟ้องร้องกล่าวอ้างเป็นคดีเอาเองเพื่อลงโทษโดยไม่มีพยานหลักฐานให้ฟังเอาผิดเป็นความจริงเสียก่อนหาได้ไม่ การแต่งตั้งขุนศาลตระลาการ ก็จะต้องสรรคแต่งตั้งเฉพาะแต่ผู้ที่รู้กฎหมายและใฝ่ใจจะรู้กฎหมาย”

“สมัยพ่อขุนรามคำแหงเป็นพ่อเมือง การปฏิเสธหรือขายความยุติธรรมคงไม่มีศิลาจารึกเขียนไว้สั้นนักทีเดียวว่า “ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุน ฝึกฝนฝึกฝน แสวงสว่างกัน (เป็นความกัน) สอนดูแล (สอบความจริงได้ต้องแท้แล้ว) แล่งความแก่ชาด้วยชื่อ (ตัดสินคดีให้โดยบริสุทธิ์ใจ)” แต่จะชื่อแก่ไหน ศิลาจารึกก็กล่าวไว้เป็นลักษณะอินทภาษด้วยเหมือนกัน.....โดยกล่าวไว้ในศิลาจารึกว่า “แล่งความแก่ชาด้วยชื่อ บ่เข้าผู้ลัก มักผู้ช้อน เห็นข่าวท่านบ่ใครพิน เห็นสินท่านบ่ใครถือค” ความในข้อนี้หมายความว่า ตระลาการฟังตัดสินคดีโดยชื่อ ไม่เห็นแก่ผู้ร้ายลักทรัพย์หรือผู้รับของโจร หรือเห็นแก่อำมิสสินจ้าง เห็นใครมีข่าวไม่ยินดียินร้าย เห็นใครมีทรัพย์สินสมบัติไม่อยากได้”

“7) แมกนาคาทาพระเจ้าจอห์น มีข้อผูกพันบัญญัติไว้อย่างแปลกประหลาดเพื่อเป็นประกันการที่พระเจ้าแผ่นดินจะปฏิบัติตามคำมั่นสัญญาตั้งให้ไว้ในแมกนาคาทา มีบทบัญญัติยอมให้ขุนนางชั้นแบรอนเลือกตั้งกันเอง 25 คน เพื่อบังคับการให้เป็นไปตามคำมั่นสัญญาที่พระเจ้าจอห์นให้ไว้ และถ้าไม่แก้ไขข้อผิดพลาดที่แล้วมาภายในกำหนด ยอมให้แบรอน รวมทั้งไพร่ฟ้าประชาชนในอังกฤษยึดปราสาทราชวังที่กิน และทรัพย์สินของพระเจ้าแผ่นดินไปเป็นค่าสินไหมได้.....ปฐมรัฐธรรมนูญของไทยเราไม่มีจุดต่างดังนี้ ตรงกันข้ามมีตราไว้ว่า เมื่อไพร่ฟ้าหน้าปก มีถ้อยมีความ พ่อขุนรามคำแหงแล่งความแก่มั่นด้วยชื่อ “ไพร่ฟ้าในเมืองสุโขทัยแจ้งชม” ของเรากลับมีพิศการนอกเหนือออกไปอีก โดยมีจารึกไว้ว่า “คนโตชี้ข้างมาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหลือเพื่อกู้ มั่นบ่มีช้าง บ่มีม้า บ่มีบัว บ่มีนาง บ่มีเงิน บ่มีทอง ให้มัน ช่วยมันดวงเป็นบ้านเป็นเมือง ได้ข้าเสือกข้าเสื่อ หัวฟุ้งหัวรบ กี้ดี บ่ฆ่าบ่ตี” ความในตอนนั้นหมายความว่า คนโตมาสู่เมืองสุโขทัย ไม่มีบัจจยั้งบ้านทั้งเมือง พ่อขุนรามคำแหงช่วย และก็ได้ช่วยจริง ๆ เช่น มะกะโทหรือพระเจ้าฟ้ารั่ว นอกจากนั้นจับได้ข้าศึกก็ไม่ฆ่าไม่ตี ข้อนี้เป็นบัญญัติล่วงหน้ากฎหมายระหว่างประเทศทั้งร้อย ๆ ปี ซึ่งตามสนธิสัญญาเจนีวาที่ใช้กันเวลานี้ จะฆ่าตีเชลยศึกไม่ได้ (ประชุมปาฐกถาและคำอภิปราย ของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช หน้า 217-646)

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง เป็นมรดกทางวรรณกรรมอันล้ำค่า มีสารประโยชน์มากมายหลายประการ ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงสาระส่วนหนึ่งซึ่งนำมากล่าวไว้พอให้เห็นเป็นตัวอย่างเท่านั้น ยังมีสารประโยชน์ในด้านอื่น ๆ อีกมากไม่สามารถนำมากล่าวไว้โดยสั้นเชิงได้

มีข้อที่น่าจะได้พิจารณาอีกข้อหนึ่ง ก็บางท่านอาจสงสัยว่า ข้อความที่จารึกไว้จะเป็นความจริงตามนั้น หรือหากเป็นแต่เพียงคำโฆษณาเท่านั้น ข้อนี้ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้แสดงทัศนะไว้อย่างมีเหตุผลน่าฟังยิ่งว่า “บรรดาเอกสารทางการเมืองที่เขียนขึ้นในประวัติศาสตร์ของมนุษย์นั้น น้อยนักที่จะหาอันไหนอิงความจริง และเกิดทุนบ้านเมืองจนตลอดประชาชนพลเมืองได้เท่าเทียมศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง เอกสารการเมืองที่ประกาศใช้ในการปฏิบัติเลิกลัทธิระบบการเมืองเก่า เช่นประกาศอิสรภาพของอเมริกา ประกาศในคริสต์ศตวรรษที่ 18 หรือประกาศคณะกรรมการราษฎร เมื่อ พ.ศ. 2475 ในเมืองไทยนี้เอง

เหล่านี้ เมื่อเป็นเอกสารพลิกแผ่นดิน จึงมักจะมีการโฆษณาชวนเชื่อเจือปน เพื่อโน้มนำให้คนทั้งหลายเห็นด้วยกับการพลิกแผ่นดินนั้น ๆ”

“แต่ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง เป็นเอกสาร ไม่เหมือนเอกสารการเมืองดังว่ามานี้ เพราะเมื่อจารึกขึ้นไว้นั้น ไม่มีการปฏิวัติหรือรัฐประหารอะไรเลย พ่อขุนรามคำแหงได้ครองราชสมบัติด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ตามปกติ “พื้กุตาย จึงได้เมืองแก่กูทั้งกลม” นอกจากนั้น สมัยพ่อขุนรามคำแหงครองราชสมบัติ บ้านเมืองอยู่เป็นสุข ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว “ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื้อน เลื้อน (ร้องเพลง)” อยู่ดี ๆ เกิดปิตุและศรัทธาในบ้านเมืองของตนเองขึ้นมา ก็มาจารึกศิลาระบายความในใจไว้ประกาศปณิญาของพ่อขุนรามคำแหง ไม่ใช่ประกาศคณะปฏิวัติหรือรัฐประหาร ไม่ใช่เอกสารทางการเมืองที่ขุนนางหรือราษฎรบังคับให้พระเจ้าแผ่นดินเซ็นเหมือนแมกนาคาตาของพระเจ้าจอห์น แต่เป็นปณิญาของผู้ปกครองบ้านเมือง ประกาศปิตุุทธานศรัทธาความเลื่อมใสในบ้านเมืองและประชาชนพลเมืองของตน เป็นการที่พ่อเมืองประสิทธิ์ประสาทสิทธิเสรีภาพให้แก่ลูกเมืองโดยอำเภอใจ ด้วยใจรักและเอ็นดู เอกสาร หากการเมืองเช่นนั้น ข้าพเจ้ายังไม่เคยพบเคยเห็น”

“ตามที่ข้าพเจ้ากล่าวมาแล้ว ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง อาศัยความจริงเป็นหลัก บางคนอาจไม่เห็นด้วย แต่อาจเห็นเป็นโฆษณาชวนเชื่อแบบแถลงการณ์ของรัฐบาลในยุคประชาธิปไตยของเรา สำหรับข้อนี้จะต้องสังเกตไว้ว่า ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมิได้ประกาศปณิญาออกมาในรูปเป็นแถลงการณ์เช่นนั้น แต่เป็นศิลาจารึกในวัดถดถาวรนำไปประดิษฐานไว้โดยเปิดเผย ณ กลางใจเมือง ซึ่งประชาชนพลเมืองทั้งหลายจะมาพบเห็นอ่านดูรู้ได้ หากกล่าวอะไรไว้เป็นการหลอกลวงตลบแคลง ประชาชนต้องรู้ เป็นที่คู้หมิ่นเหยียดหยันแก่พ่อเมืองผู้จารึกศิลานั้นเอง หากศิลานี้ได้จารึกขึ้นในสมัยที่พ่อขุนรามคำแหงยังทรงพระชนชีพอยู่ เรื่องจะยิ่งซำร้าย เพราะเขาจะจับได้ว่า เป็นการมูสาวาทกลางแผ่นดิน ยิ่งถ้าศิลาจารึกนี้ได้จารึกขึ้นเมื่อพ่อขุนรามคำแหงได้สวรรคตแล้วไม่อยู่ในฐานะที่จะใช้อำนาจอิทธิพลให้เขาจารึกได้ ก็ไม่ต้องสงสัยว่าเป็นการเทิกทูนพระเกียรติธรรมมิกราชาพระองค์นี้ ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่า ไม่ว่าจะพิจารณากันในทางใดศิลาจารึกหลัก 1 ของ

เรา นี้ ได้อาศัยความจริงเป็นหลัก.....” (ประชุมปาฐกถาและคำอภิปรายของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช หน้า 600-604)

บางท่านให้ข้อสันนิษฐานไว้ว่า ศิลาจารึกหลักนี้น่าจะไม่ได้จารึกไว้ในรัชสมัยของ พ่อขุนรามคำแหงทั้งหมด พ่อขุนรามคำแหงน่าจะโปรดให้จารึกไว้เพียงตอนต้น คือเพียง คำที่ 1 บรรทัดที่ 1 ถึงบรรทัดที่ 18 เท่านั้น นอกนั้นน่าจะได้จารึกต่อเติมขึ้นภายหลัง รัชสมัยของพระองค์ โดยให้ข้อสังเกตว่า ประการแรก ข้อความตอนต้นนั้นใช้คำสรรพนาม บุรุษที่ 1 ว่า “กู” เป็นพื้น ต่อจากนั้นไปไม่ได้ใช้คำสรรพนามว่า “กู” อีกเลย ประการที่สอง ข้อความในบรรทัดที่ 18 คำที่ 1 ใช้คำว่า “เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง.....อันเป็น ข้อความในอดีตกาล บ่งความหมายไปในทางที่ว่าพ่อขุนรามคำแหงได้สวรรคตไปแล้วเหมือน ในบรรทัดที่ 11 ที่กล่าวถึงพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ซึ่งสวรรคตไปแล้วว่า “เมื่อชั่วพ่อกู กู บำเรอแก่พ่อกู.....” ประการที่สาม ข้อความเฉพาะในคำที่ 4 บรรทัดที่ 11 ถึงที่ 27 ตัวพยัญชนะไม่เหมือนกับตอนต้น เพราะตัวลึบกว่า ทั้งสระที่ใช้ก็ต่างกันไปจากตอนต้นบ้าง และประการสุดท้าย สำเนียงภาษาแตกต่างกัน เช่น ออก - โอก (ในคำว่า ตะวันออก, มา ออก - โอกพรรษา, เคือกโอก) นอน - โนอน (ในคำว่า เบื้องตึนนอน, เบื้องหัวนอน - หมอนนอน) ของ - โงง (ในคำว่า ผังของ - ตังกินน้ำโงงเมื่อแล้ง) ซึ่งทำให้เห็นว่าศิลา จารึกนี้ ไม่ได้จารึกสำเร็จในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงทั้งหมด

หากเรื่องนี้เป็นจริงตามข้อสันนิษฐานนี้ ก็จะทำให้เห็นว่า พ่อขุนรามคำแหงเป็น กษัตริย์ที่ทำอะไรไม่สำเร็จ เพราะเพียงแต่ศิลาจารึกหลักเดียว มีข้อความเพียง 124 บรรทัด เท่านั้น ก็ทำไม่สำเร็จแล้ว จะทำการที่สำคัญอื่น ๆ สำเร็จได้อย่างไร แต่ตามที่เป็นจริงนั้น ปรากฏว่า พระองค์เป็นกษัตริย์ทรงพระปรีชาสามารถยิ่ง การที่จะปล่อยให้งานจารึกอันเล็กน้อยนี้ค้างค้างอยู่จึงไม่น่าจะเป็นไปได้ เรื่องนี้ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้ให้แง่คิดไว้อย่าง น่าฟังว่า “ข้อสำคัญที่ข้าพเจ้ายังขบไม่แตก คือถ้าถือว่า ได้เริ่มสลักศิลาจารึกกัน เมื่อปี พ.ศ. 1826 เพื่อเฉลิมฉลองโอกาสที่กษัตริย์ไทยได้สำเร็จ พ่อขุนรามคำแหงก็ปรากฏเป็น คนทำอะไรทำได้อย่างสามารถ และรู้สึกว่าเป็นกษัตริย์ที่มีพระทัยร้อนอยู่ไม่น้อย ลงทำอะไร ต้องทำให้สำเร็จ เช่นการแกะสลักพระแท่นมณังคศิลาบาตก็ทำเสร็จ มีพระราชประสงค์จะ ประกอบอนุสาวรีย์ทำสามรงค์โลกออกจำหน่ายทั่วเมืองไทยและต่างประเทศก็ทำได้ พ่อขุน

รามคำแหงเองถึงกับเสด็จไปเมืองจีนเพื่อไปไต่ครุมา ราชอาณาจักรสุโขทัยแผ่ไปถึงเชียงใหม่ ทางเหนือ หลวงพระบางและแม่น้ำโขงทางตะวันออก นครศรีธรรมราชทางใต้หงสาวดีฝั่ง อ่าวเบงกอล ทางตะวันตก เหล่านี้ทำเสร็จในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ก็เมื่องานทั้งหลาย เหล่านี้ พ่อขุนรามคำแหงยังทำได้ โฉนดเล่าหนังสือเพียง 116 บรรทัด สั้น ๆ ที่จะจารึกต่อ ลงไปในศิลาแห่งเดียวกัน 34 ปี กลับทำไม่สำเร็จ “ประชุมปาฐกถาและคำอภิปรายของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช หน้า 599 – 600)

ว่าตามสภาพการณ์และเหตุแวดล้อมต่าง ๆ แล้ว เชื่อว่าศิลาจารึกหลักนี้พ่อขุนรามคำแหงได้โปรดให้จารึกไว้โดยตลอด และได้ทำสำเร็จในรัชสมัยของพระองค์นั่นเอง ที่ข้อความตอนต้นใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 1 ว่า “กู” นั้น เป็นอันแน่ให้แน่ชัดว่าจารึกนี้ได้ทำขึ้นในเวลาที่พ่อขุนรามคำแหงยังมีพระชนม์อยู่ ที่ข้อความในตอนต่อมายังมิได้ใช้สรรพนาม “กู” อีก แต่ได้ใช้พระนามว่า พ่อขุนรามคำแหง บ้าง พ่อขุนพระรามคำแหงบ้าง ก็เพื่อประกาศให้ปรากฏว่า เมื่อพระองค์ได้เสวยราชย์แล้ว พระองค์ทรงมีพระนามอย่างนั้น

ข้อความที่ว่า “เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง...” ก็หมายความว่าชั่วเวลาที่พ่อขุนรามคำแหงยังมีพระชนม์อยู่หรือชั่วชีวิตของพระองค์เท่านั้น ซึ่งความข้อนี้ก็มิได้บ่งถึงเรื่องอดีตโดยเฉพาะ แต่หมายถึงปัจจุบันได้ด้วย และความข้อนี้ ก็น่าจะเป็นการประกาศยืนยันว่าชีวิตของพระองค์นั้น พระองค์จะทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้อยู่ดีกินดี “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” และจะไม่ทรงเรียกเก็บจอบในไพร่ตลอดไป ที่ข้อความในตอนท้ายค้ำที่ 4 พยัญชนะไม่เหมือนตอนต้น เพราะตัวลึบกว่า และสระก็ต่างกันไปบ้างนั้น ข้อนี้น่าจะเป็นเพราะผู้จารึกเห็นว่าเนื้อที่ที่จะจารึกต่อไปมีจำกัด หากจารึกพยัญชนะตัวอื่นตลอดไป ก็เกรงจะจารึกไม่จบความตามที่กำหนดไว้ จึงต้องจารึกพยัญชนะตัวลึบเข้า เพื่อจารึกให้จบความแต่ที่สระที่ใช้ต่างกันไปบ้างนั้น ก็น่าจะเป็นเพราะเวลานั้น เป็นระยะเวลาที่กติกอักษรขึ้นมาใหม่ ๆ เวลาจารึกรูปพยัญชนะและสระจึงอาจแตกต่างกันไปบ้าง ส่วนข้อที่ว่าสำเนียงภาษาแตกต่างกันนั้น น่าจะเป็นเพราะสมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้น สำเนียงคำพูดบางคำ นิยมใช้พูดกันเป็นสองเสียง เช่น พูดว่า นอน ก็ได้ โนน ก็ได้ พูดว่า ออก ก็ได้ โอก ก็ได้ พูดว่า ข้าศึก ก็ได้ ข้าเสือก ก็ได้ อย่างเดียวกับภาษาชาวอีสานบางคำ นิยมใช้กันทั้งสองเสียง เช่นคำ เดิน-เดือน จะพูดว่า “ไปเอนไปเดินกันมาให้หมด” หรือว่า “ไปเอนไปเดือนกันมาให้หมด” ก็ใช้ได้ทั้งสองอย่าง ด้วยเหตุนี้สำเนียงคำจารึกบางคำจึงแตกต่างกันไปบ้าง

เรื่องนี้ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “ส่วนข้อที่ว่าภาษาตอนต้นในศิลาจารึกใช้สรรพนามบุรุษที่หนึ่ง ตอนต่อมาใช้สรรพนามบุรุษที่สาม ข้อความตอนต้นในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงอาจเป็นแบบคำปรารภ ทำนองเดียวกับพระราชปรารภกฎหมายมนเทียรบาลของพระบรมไตรโลกนาถดังกล่าวมาข้างต้นก็เป็นได้ และที่ใช้คำหนักๆ เช่น พ่อกู แม่กู อาจกล่าวไว้เอาเป็น นะ หรือให้ขลัง ทั้งจะเข้าใจคำว่าชั่วพ่อกู หรือชั่วพ่อขุนรามคำแหง แต่ในทางอดีตกาลก็ไม่แน่ว่า แผลตรง ๆ ก็ได้ความแต่ว่า ในรัชสมัยของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น พระองค์นี้ ซึ่งอาจยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ก็ได้ ที่สุดสำหรับความในคอนท้าย ที่ใช้พยัญชนะและสระผิดกันไปบ้าง หน้านั้นก็เป็นระยะที่พ่อขุนรามคำแหงเพ็งคึกอักษรไทยขึ้นใช้ใหม่ ๆ การเขียนหนังสือไทยยังไม่ลงหลักปักมั่น ทั้งอาจใช้คนต่างคนกันแกะสลักตัวอ้วนผอมต่างกัน หัวท้ายจึงผิดต่างกันไปได้” (ประชุมปาฐกถาและคำอภิปรายของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช หน้า 599)

จะอย่างไรก็ตาม นักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีก็ได้มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง เป็นเอกสารบ้านเมืองที่สำคัญยิ่งชิ้นหนึ่งของชาติไทย นับเป็นมรดกอันล้ำค่า มีสารประโยชน์มากมายหลายประการดังกล่าวมาจึงควรได้รับการพิทักษ์รักษาให้ดำรงคงอยู่คู่กับชาติไทยตลอดไป.